

Kursist på den Internationale Leninskole 1958-60

Skandinaviske kommunisters kursusophold ved særlige partiskoler i Sovjetunionen og de østeuropæiske lande spillede under hele den kolde krig en vigtig rolle i partiernes skolingsaktiviteter og ideologiske sammenhængskraft. I denne artikel analyserer forfatteren den ledende danske kommunist Otto Sands rejse- og kursusoplevelser under dennes ophold ved den Internationale Leninskole i Moskva.

AF CHRIS HOLMSTED LARSEN

Formålet med denne artikel er igennem en mikrohistorisk inspireret tilgang at undersøge en specifik dansk kursist og hans families refleksioner under opholdet på den Internationale Leninskole i perioden 1958-60. Desuden er det tilstræbt at tegne et repræsentativt billede af hverdagslivet på skolen, rejserne og interaktionen med det sovjetiske samfund. Ligesom andre øst-rejsende under den kolde krig blev den danske kommunist Otto Sand og hans familie mødt af en nøje tilrettelagt virkelighed, en såkaldt Potemkin-kullisse, og med hvad Poul Hollander betegner som gæstfrihedsteknikker.¹ Dvs. et særligt sæt redskaber som værterne anvendte til at sikre, at de besøgende vendte hjem med et forudbestemt og nøje redigeret billede af det sovjetiske samfund.²

Alligevel, som det vil fremgå af denne artikel, så havde kursisterne bedre mulighed for at danne et nuanceret indtryk af det sovjetiske samfund end tilfældet var for de ofte politisk blandede delegationer. Dette skyldtes kursusopholdenes længde, der ikke gjorde det muligt at hindre kontakten med det sovjetiske samfund, og det skyldtes, at kursisterne lærte russisk og dermed kunne tale med den almindelige befolkning udenom systemets guider og tolke. Slutteligt forventedes det, at de udenlandske kommunister evnede at se bort fra negative indtryk og holde disse for dem selv.

De kommunister, der blev sendt på skolingsophold i Østlandene og Sovjetunionen, udgjorde en særlig kategori af politiske rejsende. De adskilte sig fra andre delegationer og rejsende ved deres relativt uniforme kommunistiske verdensbillede. De medbragte hjemmefra en ret ensartet ideologisk anskuelse, og det forventedes, at de til fulde accepterede værternes fremstilling af den såkaldt reelt eksisterende socialisme. Iben Vyff har i sin Ph.d.-afhandling fra 2007 undersøgt en række danske Sovjet-rejsendes oplevelser og refleksioner, men har ikke systematisk inddraget kommunister på længere skolingsophold.³ Derfor er det mit håb, at denne artikel kan supplere Vyff's pioner-undersøgelse, og dermed bidrage til en yderligere nuancering af de rejsendes oplevelser og betydningen af disse. Helt basalt, men ikke mindst, så er Otto Sands rejsebreve en unik og spændende kilde til indblik i en markant dansk kommunist hverdag i det sovjetiske samfund – i en tid hvor den Kolde Krig var på sit højeste.

Baggrunden for den kommunistiske kursusaktivitet

Da Danmarks Kommunistiske Parti (DKP) formand Aksel Larsen, som den første dansker, blev udvalgt til at deltage i et længerevarende skolingshold ved Vest-universitetet og Leninskolen i 1925,⁴ blev han den første af mange hundreder danske kommunister, der frem til murens fald gennemgik kortere eller længerevarende skolingsophold i Sovjetunionen. Politiets Efterretningstjeneste (PET) vurderede i 1961, at 71 danskere siden 1957 havde været på skolingsophold i Moskva.⁵ Baggrunden for PETs særlige interesse var, at SUKP i 1956 havde udvidet sin partiskole med en særlig afdeling for de udenlandske broderpartier.⁶ Dermed blev det muligt for DKP at sende udvalgte kommunister på længere skolingsophold. Målet var at styrke kursisternes organisatoriske evner, hvilket skulle tjene til at styrke partiorganisationen, når de blev genindplaceret i partiapparatet. På det ideologiske plan skulle skolingens skabe en bedre forståelse af marxisme-leninismens grundprincipper og styrke den internationale solidaritet, hvilket lidt mere firkantet betød: at knytte de nationale partier tættere til sovjetkommunismen.⁷

I 1954 nedsatte DKP et skolingsudvalg, der skulle arbejde med at udvikle skolingens og udpege egnede kandidater. Det var skolingsudvalgets ansvar, at de skolede kammerater blev indsat de rigtige steder i partiet og klassekampen. Men det var først fra 1956, at kadrekurserne fast blev afholdt udenfor Danmark.⁸ Årskurser i Moskva blev nøje koordineret imellem DKP, hvor partiets chefideolog Ib Nørlund og partisekretær Ingmar Wagner sad med hovedansvaret, den sovjetiske ambassade og SUKPs centralkomite. De lange skolingsophold gav mulighed for at opbygge en række kundskaber og grundholdninger via faglige, sociale og kulturelle aktiviteter, såsom besøg hos udvalgte virksomheder og institutioner og samarbejde med andre nationale grupper. Hertil kom møder med internationale broderpartier og mere praktisk øvelsesarbejde, såsom forberedelse af materiale til Radio Moskva. Skolingens reelle betydning er dog fortsat svær at vurdere. Dansk Institut for Internationale Studier (DIIS) har i deres udredning om den kolde krig givet følgende vurdering:

Skolingens betydning for danske kommunisters kampevne i Danmark var forholdsvis stor. Alene på baggrund af det relativt store antal danske elever, der fulgte kurserne, må det sluttes, at skolingens udgjorde et betydeligt fundament for DKP.⁹

Da den danske kommunist Otto Sand og hans familie i oktober 1958 ankom til Moskva, var de blandt de første udvalgte danskere, der fik mulighed for deltagelse i et 12-15 måneders skolingsophold ved den Internationale Leninskole.¹⁰ Årsagen til, at det har været muligt at rekonstruere omstændighederne

En DKP-delegation besøgte i 1959 det danske skolingshold på Den internationale Leninskole i Moskva. Foto: Privateje

omkring dette ophold, er, at Sand var en flittig skribent, der under opholdet sendte 39 bevarede breve hjem.¹¹ Brevene kan groft sagt inddeles i tre kategorier: Dem til familien, hvilket primært vil sige datteren, der efter tre måneder i Moskva måtte rejse hjem igen. Disse breve er de mest omfattende og bære præg af, at han gerne ville bibringe datteren et positivt indtryk af den sovjetiske kommunisme. Den anden kategori er brevene til vennen Helge Blicher Hansen og andre partikammerater derhjemme. Disse er usentimentale i tonen og bærer præg af venskabelig fortrolighed. Den sidste kategori er afrapporteringer til partiledelsen og skolingsudvalg. Disse breve, der blev sendt med personlig kurer til Ib Nørlund og Ingmar Wagner, er vigtige, da de giver et problemorienteret billede af hverdagen på skolen og de genstridigheder, der fulgte med et hold danske arbejderes ophold midt i en fremmedartet sovjetisk hverdag. Dvs. hvor potemkinkulisserne ihærdigt blev forsøgt opretholdt, men hvor virkeligheden alligevel ofte skinnede igennem til kursisterne, der var opdraget med et kritisk blik på samfundet derhjemme.

Gruppens organisering og problemer

Under rejsen til Moskva, der gik over Stockholm og derfra med skib til Helsinki, hvorfra resten af turen foregik med tog, valgte gruppen en ledelse, hvori Sand blev gruppeformand. Valget faldt naturligt, da han var den ældste og mest erfarende i gruppen. Dermed fik Sand også ansvaret for kontakten til partiledelsen derhjemme og fungerede som talsmand overfor partiskolens ledelse.¹² Efter de første 6 måneder trådte Sand tilbage som leder for gruppen, men indtil da udgjorde han gruppens ledelse i fællesskab med Nanna Nielsen, kasserer fra Odense, og Hans Johansen, Københavnssekretær.

Som SUKPs kontaktperson nævnes en vis Kaplin, der løbende blev informeret om holdets praktiske ønsker. Denne person spillede en vigtig rolle på linje med skolens ledelse, og blev informeret hver gang der f.eks. ønskedes ud- og indrejse, dvs. tiltag, der krævede de sovjetiske myndigheders godkendelse.¹³ I sin kommunikation med DKP tog Sand højde for PETs formodede interesse og sendte vigtige breve hjem med kurer. Det vil sige, at når betroede kommunister rejste til eller fra Moskva, så tog de brevene med og afleverede den personligt.¹⁴ Følgelig vidste PET relativt lidt om kursisterne og deres kommunikation med DKP.

Ideelt set var et kursusophold tænkt som en belønning til partiets mest lovende og bedst egnede folk. Altså kommunister der havde udmærket sig organisatorisk og udvist lederpotentialer. Virkeligheden var dog mere kompliceret end som så. Allerede i den første beretning klagede Sand over kvaliteten og forberedelsen af nogle af de udsendte og kritikken var ganske ligefrem:

Det er mit indtryk at vi ved udvalget af kammerater må gå lidt mere omhyggeligt frem med de kommende hold – det skulle ikke gerne blive en aflæsningsplads for personlig mislykkede eksistenser, jeg kender meget vel vanskelighederne med at få folk herover, men i nogle af tilfældene kan jeg godt allerede nu sige at valget har været mindre heldigt. Der er kammerater imellem der ikke på nogen måde kan se bort fra småting og som ved en småagtig kritik har spændt tålmodigheden ganske vidt hos gruppen som helhed.¹⁵

Senere lyder det om en kammerat fra Århus, der antageligt skulle nægte deltagelse i studiekredsene, være alkoholisk anlagt og:

(...) har en håbløs individualistisk indstilling til alting. Det vi kalder kollektiv-ånd, kalder han ved det smagefulde navn: Flokmentalitet.¹⁶

Efterfølgende drøftedes en hjemsendelse med skolens rektor, men skolen var ikke begejstret for denne løsning. Problemet var, at når partiet nu havde udvalgt de bedste af de bedste, så var symbolværdien i en hjemsendelse ikke ligefrem positiv. Som en konsekvens løb Sand igen og igen panden imod muren, hvor fortielse var den valgte strategi fra ledelsens side. Dårlig kommunist eller ej – hjemsendelse var ikke en mulighed, medmindre den pågældende selv anmodede herom.

I en anden beretning til Nørlund beskrives lignende problemer med en kammerat, der havde tilsluttet sig førnævnte århusianer. Igen ønskede Sand en hjemsendelse, men gik denne gang lidt mere diplomatisk frem:

For fuldstændighedens skyld skal det bemærkes, at jeg meget vel er klar over at sådan en afgørelse ikke ligger i gruppens eller min hånd alene, men at det må blive en sag der også må behandles i både de herværende og i de hjemlige retmæssige partiinstanser. Hvis du – mod forventning – skulle være nervøs for vort partis gode renommé i denne sag, kan jeg forsikre dig om, at det vil blive behandlet efter alle 'kunstens regler' (...) Kaplin kender af nærliggende til forholdet og må tage sig af det for sit partis vedkommende.¹⁷

Problemet med hvervningen var grundlæggende, at det var de færreste med Sands erfaring og alder, der ønskede at rejse af sted. Hvis man havde fast arbejde og familie, og for øvrigt kendte mere til det sovjetiske samfund end hvad propagan- daen fortalte, så var et skolingsophold ikke særligt attraktivt. At man valgte at sende mindre egnede kursister af sted kan derfor forklares som en konsekvens af behovet for at opfylde de tildelte kvoter.

De særlige problemer i den sovjetiske hverdag

Problemerne med at slå rod i det sovjetiske samfund voldte problemer for de danske kursister. For Sand opstod første problem, da datteren efter 3 måneder måtte sendes hjem til bedsteforældrene. Forældrene var blevet lovet, at den dengang 15 år gamle datter kunne komme i en international skole, men efter ankomsten viste det sig, at hun blot blev placeret i en almindelig russisk skoleklasse. Hun fik ingen skoleuniform, skoletiden var 6–7 timer hver dag og først efter nogen tid fik hun selskab af datteren af Erley Olsen, den senere redaktør på *Land og Folk*. Efter gentagende klager blev hun flyttet til en kostskole, hvor den eneste kompensation for hendes manglende russisk var, at klassekammeraterne var 3 år yngre end hende selv. Selv har hun givet opholdet følgende karakteristik:

Det var det mest rædselsfulde jeg nogensinde havde været udsat for i mit livets skabte dage. Det var frygteligt, frygteligt, frygteligt og man kunne blive totalt antikommunist af det.¹⁸

Det blev hun dog ikke, og senere endte hun som formand for DKP i Farum. Oplevelsen var heller ikke entydig, da hun husker et kortere ophold i en pionerlejr som en positiv oplevelse.¹⁹

Hjemsendelsen var problematisk for faderen, der skulle

Nogle af deltagerne fra den danske gruppe på Leninskolen tager et frikvarter fra studierne. Foto: Privateje

forklare Wagner og Nørlund, hvorfor hans familie ikke kunne holde ud at være i arbejdernes hjemland. På trods af en diplomatisk meddelelse til partiledelsen om årsagen, så var Sand ikke i tvivl om hvor problemerne reelt lå.²⁰ I et efterfølgende brev til vennen Helge, er tonen anderledes ligetil:

Hun sidder 6 timer hver dag i en skole, hvor der er 38 børn i klassen og forstår ikke et jævla dug af hvad der foregår. Det absolutte flertal af lærerne er stive og skematiske og gør intet som helst for at hun skal finde sig til rette, det er naturligvis svært med 38 børn. Undervisningen er på samme måde som da vi var børn derhjemme: Terperi, man skal jo en helvedes masse stof igennem (...) Jeg vil så nødtigt at hun skal hade alt hvad der er sovjetisk. De lovede højt og flot at de nok skulle tage sig af hendes fritid (kammerater, du ved) men endnu er det ikke lykkedes (4 måneder!).²¹

Vennen Helge var netop blevet arbejdsløs og havde luftet tanken om at emigrere med familien til DDR. På baggrund af egne problemer advarede Sand i mod denne løsning:

Vil du ud i samme eller lignende situation, så rejs!!! Ellers: Lad tanken fare!!!²²

Korrespondancen viser, at de danske kommunister ikke var blinde for det sovjetiske samfunds mindre vellykkede sider. De var dog klar over, at åben kritik i den danske offentlighed kunne og ville blive brugt mod dem. Konsekvensen af bekymringen for partiets ry og rygter var, at kritikken oftest blev gemt af vejen i private korrespondancer til kammerater, man stolede på.

Dermed var det ikke slut med tilpasningsproblemerne for familien Sand. I marts 1959 blev Lis Sand indlagt på et hospital for at blive opereret for struma. Operationen gik godt, om end hospitalet noget uvant efter danske standarder var udstyret med både egen kat og potteplanter på stuerne.²³ Alligevel blev hospitalsopholdet dråben, der fik bægeret til at flyde over. Datterens hjemsendelse kombineret med sygdom havde gjort, at Lis Sand ikke effektivt kunne følge undervisningen,

Otto Sands kone Lis Sands sovjetiske id-kort fra opholdet i Sovjetunionen og på Leninskolen 1958–59. Uden dette kort havde kursisterne ikke adgang til det sovjetiske samfund. Privateje.

og snart måtte Otto Sand igen meddele, at endnu en hjemsendelse var undervejs. Det fremgår af brevet, at skolens rektor havde tilbudt forskellige andre løsninger, f.eks. ekstra ferie eller ophold på et sanatorium, men at ægteparret Sand afviste dette. Derefter tiltrådte rektor ansøgningen om, at hun blev løst fra kontrakten, hvilket derefter meddeles SUKPs repræsentant Kaplin.²⁴ Det er værd at bemærke, at partiledelsen derhjemme først blev underrettet efter beslutningen var truffet. Det er uvist, hvorledes de reagerede på de tilbagevendende problemer, men i samme brev meddelte Sand kort, at han pga. de personlige problemer udtrådte af gruppeledelsen.

Sprog og undervisning

Et væsentligt og første problem var det russiske sprog. Sprogundervisningen var intensiv og krævede fuldt engagement. I det første brev hjem til partiledelsen bemærkede Sand, at der havde været visse tilpasningsvanskeligheder, og selvom disse nu var overvundet, så voldte sproget stadigvæk store problemer. Hovedskolen begyndte først d. 10. februar 1958. De første 3 måneder var helliget et intensivt sprogkursus a 5 timer om dagen. Egentligt skulle gruppe havde holdt vinterferie i Leningrad fra d. 20. januar til skolestart, men efter eget ønske blev det beskåret til 6 dages ferie, hvorved der blev mere tid til sprogstudierne. Det høje tempo i undervisningen fik også gruppen til at bede om, at der blev oprette en ekstra klasse for dem, der var faldet bagud. Derefter var de danske kursister fordelt på fire hold af ca. 5 kursister. Efter opstart af hovedskolen fortsatte sprogundervisningen, men nu med færre timer pr. uge.

Den sovjetiske pædagogik, eller mangel på samme, vakte imidlertid ikke jubel:

De der russere er nu lidt skematiske i det og farer på som død og helvede. Læreren for den gruppe jeg tilhører er sådan en ærgerrig KFUK-type, der absolut vil stå med den bedste klasse og jeg har været lidt sur på hende, men nu går jeg over i en hjælpeklasse, så bliver det bedre. Jeg kan simpelthen ikke holde hende ud – I ved, mine sarte nerver.²⁵

Omvendt synes der ikke at have været videre problemer i samarbejdet med skolens ledelse, som betegnedes som lydhor overfor gruppens forslag, anmærkninger og initiativer.²⁶

På baggrund af en udateret evaluering af hele skolingsforløbet, er det muligt ret nøjagtigt at beskrive kursernes indhold og de særlige problemer. Hvad angik russiskundervisningen, så ønskedes der tolk tilknyttet i de fire første måneder, hvilket skulle lette indlæringen af den basale grammatik. Hertil kom et ønske om at beskære det daglige timeantal fra 5 til 3 timer. Derudover blev der undervist i 6 andre hovedfag, hvortil kom særlige forelæsninger og temaer. Således forelæste Nørlund i foråret 1959 på skolen.²⁷ Faget Den internationale arbejderbevægelse blev betegnet som både godt og givende hvad angik form og gennemgået stof. Omvendte blev faget Statsret beskrevet som for omfattende og timeantallet ønskedes sat ned fra 50 til 35 timer. Faget Sovjetøkonomi og syvårsplanen ønskedes helt fjernet og ændret til selvstudium. Det samme gjaldt SUKPs historie, hvor gruppen ønskede færre forelæsninger, men flere klasses timer og lektier. Hvad angik faget Politisk økonomi, så var vurderingen, at det drejede sig for meget om udenadslære og også her ønskedes flere klasses timer og seminarer. Det sidste hovedfag var Filosofi, der skønnedes for omfattende i forhold til opholdets samlede længde og ydermere ønskedes det:

En kort gennemgang af den historiske og dialektiske materialisme bør foretages inden overgang til behandlingen af filosofiens historie og de moderne borgerlige filosofier. Afslutningen på kursus bør derefter være en tilbunds gående gennemgang af vor »egen« filosofi.²⁸

Sand anbefalede et bedre samarbejde imellem skolen og DKPs skolingsudvalg. Desuden kritiseredes undervisningens manglende sammenhæng med den virkelighed, som de danske kommunister stod overfor hjemme, og ligeledes mangel på den nødvendige faglitteratur. Udover ønsket om flere klasses timer og seminarer, blev det anbefalet, at fremtidige grupper skulle begrænses til ca. 10 deltagere – jf. Sands gruppe på 22 kursister.

Skolingsopholdet gav også mulighed for at rejse rundt i Sovjetunionen. Otto Sand blev fotograferet af sin kone Lis Sand på en rejse i Sovjetrepublikken Asarbjajsjan i 1959 i nærheden af Baku. Foto: Privateje.

Beretningen kom også ind på de fysiske rammer under opholdet. Her anbefales det, jf. børnenes tilpasningsproblemer, at disse ikke medbragtes fremover. Boligforholdene blev beskrevet som værende tilfredsstillende. Ekskursionerne og rejserne rundt i Sovjetunionen, hvilket der var afsat meget tid til, blev udelukkende omtalt positivt. Gruppens konklusion var, at:

Afslutningsvis kan det siges, at der er almen enighed om, at vi der har fået muligheden for at deltage i dette kursus føler os styrket og bedre kvalificeret til igen at tage fat på det daglige partiarbejde i Danmark. Vore lærerkræfter og skolens ledelse har været af en sådan karakter, at vi – så vidt det er os muligt at bedømme – på en betydelig bedre måde vil kunne forstå og udnytte vor teoretiske litteratur (...) I betragtning af at gruppen udelukkende har bestået af ikke-læsevante kammerater, så må gennemførelsen af studierne siges at havde været ret tilfredsstillende.²⁹

Sammenholdt med de andre bemærkninger er det dog også tydeligt, at den anderledes sovjetiske pædagogik og fagenes forankring i en sovjetisk virkelighed, og ikke en dansk, begrænsede både den enkeltes og DKPs udbyttet. Den egentlige nytteværdi var dermed styrkelsen af den ideologiske loyalitet.

Generelt giver brevene indtryk af størst optimisme og begejstring i den første halvdel af opholdet. Derefter falder begejstringen og nærmer sig noget, der ligner tvivl. De personlige problemer kombineret med den voksende indsigt i det sovjetiske samfund, herunder observationer af fordrukkenhed, puritanisme eller almen sjusk og ligegyldighed (hvilket jo aldrig forekom under de officielle virksomhedsbesøg) påvirkede begejstringen i negativ retning. Også Sands personlighed, dvs. en kritisk tilgang og mangel på respekt for autoriteter, voldte problemer. Således lyder det til vennen Helge om forholdet til skolens ledelse:

Nå, ja, så må jeg også tale med skolens ledelse flere gange om ugen og det tager tid (...) Selvom de er meget flinke, så er de altså også underlagt min trang til at lave om på alting.³⁰

Samtidig berettede han om tilbagevendende sammenstød og skænderier i gruppen. De synes dog mere at have været af personlig end af politisk karakter.³¹ Sand var godt selv klar over, at hans karaktertræk ikke passede ind i det sovjetiske system. Om dette skrev han hjem:

Jeg tror nok, at min opførsel af og til er ganske provokatorisk i sin virkning. Jeg snager og roder i alt det jeg kan få fat i. Forsøger at trænge ind bag tingene, stiller de samme spørgsmål mange forskellige steder, spørger på forskellig måde for at få dannet mig et helt sandt billede af alt hvad jeg ser og hører.³²

Man kan sige, at netop denne vedholdenhed og evne til at blande sig i alting, var en forudsætning for gode organisatoriske og ledelsesmæssige evner. Til gengæld kan det godt betvivles, at det var egenskaber, der blev specielt værdsat af værterne, hvor personligt initiativ, i hvert fald indtil Stalins død, kunne få alvorlige konsekvenser.

Overordnet set ser det dog ud til, at Sand primært bedømte gruppens og sit eget udbytte af opholdet som værende positivt – om end der kom flere nuancer til undervejs. I et af de sidste breve skrev han til Nørlund, at det gik godt med studierne, og at de alle var meget glade for Nørlunds gæsteforelæsning i foråret, men også at der på trods af en længere ferie var studietræthed i gruppen.³³ I et brev til Helge var begejstringen dog lidt mere afdæmpet:

Nytten med det er, som helhed betragtet, tilfredsstillende, selvom det kunne – med lidt mere smidighed – være bety-

deligt bedre. Men det må vi snakke om når jeg kommer hjem.³⁴

Samlet giver Sands breve indtryk af, at undervisning i Moskva besværliggjorde forsøget på at skærme kursisterne imod den sovjetiske hverdags utallige problemer. Derimod står ferierne, rejserne og udflugterne næsten udelukkende i et positivt lys, hvilket betyder, at de indledende omtalte gæstfriheds-teknikker her var fungerede efter hensigten.

Rejseindtryk fra Khrusjtjovs sovjetrepublikker

Da Nikita Sergejevitj Khrusjtjov efter Stalins død blev valgt til førstesekretær, så skete der samtidigt en gradvis åbning af det sovjetiske samfund udadtil. Denne kontrollerede åbning var ikke blot en følge af propagandistiske overvejelser, men afspejlede også en genfundet tro på kommunismens fremtid og ideologiske overlegenhed overfor Vesten. Khrusjtjovs hemmelige tale banede vejen for en ny generation af apparatjunker og intellektuel, der uden at ville ødelægge det bestående, ønskede at reformere det sovjetiske samfund. Disse er både blevet kaldt børnene af den 20. Partikongres og 1960ernes mænd og kvinder. Troen på fremtiden, der på nogle områder mindede om 1920ernes radikale tro på fremtiden, var betinget af såvel indenrigs- som udenrigspolitiske udviklinger. Den sovjetiske patriotisme voksede i takt med en økonomisk vækst, der dannede grundlag for en af sovjetborgeren eftertragtet adgang til flere og bedre konsumvarer. Samme effekt havde den sovjetiske kommunismes succes som reelt alternativ til kolonimagternes overherredømme i Den Tredje Verden.³⁵

Khrusjtjovs årti, der udfoldede i perioden 1956–1968, kendetegnedes ved en særlig intern politisk energi, der udmøntedes i både ideologisk vigør og en genfundet optimistisk idealisme. Ultimativt kunne den sovjetiske ledelse og bureaukratiet ikke indfri forventningerne, og med Khrusjtjovs deroute døde optimismen for først igen at vende tilbage med Gorbatsjovs reformer i 1980erne – dog denne gang uden samme tro på kommunismens fremtid.

Otto Sand opholdt sig derved i Sovjetunionen i en særlig periode, hvor man må formode, at den fornyede tro på og refleksion over kommunismens fremtid har påvirket de udenlandske kursister. Sands brevkorrespondancer bekræfter denne antagelse, hvor f.eks. de sovjetiske fremskridt i verdensrummet og Sputnikkerne blev fremhævet som bevis på den sovjetiske voksende overlegenhed overfor USA.³⁶

En væsentlig bestanddel af opholdet var, som nævnt, rejser til udvalgte sovjetrepublikker, institutioner og virksomheder, der fyldte ca. en tredjedel af det samlede ophold. Formålet med de følgende fire delafsnit er at give et indblik i hvilke indtryk Sand sad tilbage med – særligt i forhold til overvejelserne omkring kommunismens fremtid og overlegenhed i forhold til det hjemlige politiske system.

Mønstervirksomheder og institutioner i Leningrad

Sands stærke tro på Khrusjtjov kommer ofte til udtryk i brevene:

Når Khrusjtjov har sagt, at om 15 år, så er hele verden kommunistisk, så er det naturligvis ikke noget han sådan bare slynger ud fordi han ønsker det. Nej, det er forbi han ved

hvor stærkt det vil gå med udviklingen i Sovjet og de andre socialistiske lande. Flere og flere arbejdere og andre mennesker besøger disse lande og kan med egne øjne se fremskridtene. Samtidigt handler kapitalisterne mere og mere tåbeligt i deres jagt efter penge. Disse to ting vil om få år få alle jordens mennesker til at slå ind på socialismens vej.³⁷

Troen på kommunismens fremtid var stærk, og den blev i styrket af rejseindtrykkene, der dermed også blev en form for fremtidsrejse. I begyndelsen af 1959 opholdt Sand sig en uge i Leningrad, hvor han besøgte en række virksomheder og institutioner. Beretningen er stærkt influeret af den officielle propaganda og følgelig præget af statistiske oplysninger om Leningrads udvikling, boligforhold, industrien osv. Her er de sovjetiske værter tydeligvis på hjemmebane og kan fremvise en verden, der stemmer overens med gæsternes drømme om et kommunistisk Utopia.

Det officielle formål med rejsen var et besøg i Leningrads bysovjet, dvs. den lokale politiske ledelse, og et besøg på en mønsterfabrik, der producerede sko. Den stærke tro på det sovjetiske systems rationalitet går igen i begge beskrivelser. Beskrivelserne er oftest stærkt idealiseret, og man fornemmer til tider, at det kommunistiske Utopia faktisk er indtrådt. Om kriminaliteten og militsens rolle lød det:

I en stor del af Sovjetunionen er man allerede begyndt en reorganisering af militsen (politiet) og det skal under syvårsplanen næsten helt afløses af den såkaldte arbejdermilit, der vil blive frivillige og på fritid, samt ubevæbnede, ligesom Komsomol skal tage sig af ungdommen. Denne milit skal være af vejledende art og i øvrigt skal hele befolkningen tildeles politimyndighed på de talrige områder, der hidtil har sorteret under den egentlige milit.³⁸

Budskabet omkring andre centrale forhold i Leningrad er ensartet optimistisk og efterlader følgelig læseren med et stærkt idealiseret billede af det sovjetiske samfund.

Besøget på skotøjsfabrikken, hvor der arbejdede ca. 10 000 arbejdere, karakteriseres af sammen indtryk. De talrige ordener og udmærkelser, der igennem tiderne var blevet tildelt virksomheden, fremhæves, og det samme gør partiets rolle:

I det hele taget er alt herovre gennemsyret af partiet og dets medlemmer, ligesom alle ikke-partimedlemmer føler sig som og taler som partimedlemmer.³⁹

At der på mønstervirksomhederne næppe fandtes ikke-partimedlemmer og at mødet var nøje iscenesat, det faldt ikke iagttageren ind.

Værternes mål med at sende kursisterne på disse bekostelige rejser – at formidle et positivt, progressivt og menneskeligt billede af Sovjetunionen, ser dermed ud til at have lykkedes. Dette er en ikke uvæsentlig observation, da Sand og de andre danske kommunister kom fra et højtudviklet industrisamfund med en væsentlig grad af velfærd og politiske rettigheder. Alligevel giver Sands rejsebrev indtryk af det sovjetiske samfunds overlegenhed, der godt nok et langt stykke hen af vejen var baseret på en potemkinkulisse, men som ikke desto mindre var reel for kursisten, der tog dette indtryk med tilbage.

Mellem fortid og fremtid

Under besøget i Leningrad undrede danskerne sig højlydt over, hvorfor russerne lagde blomster på Peter den Stores grav. Kritikken afstedkom en længere opremsning af zarens bedrifter, hvilket skabte yderligere undren, men standsede en lurende politisk og kulturel konflikt. I det hele taget syntes der at havde eksisteret en slags ventil, der kunne lukke uvelkomne og ideologisk truende indtryk ude. Om det svært forståelige, skrev Sand:

Nu må jeg i sandhedens interesse sige, at vore venner er ualmindelig åbne og ligetil, der er absolut intet hemmelighedskræmmeri tilstede (...) Der er naturligvis sider af dette samfunds virkelighed som russerne betragter som noget selvfølgelig, men som for os godt kan stille sig lidt uforståeligt – til vi får en forklaring.⁴⁰

Dette var dog ikke den eneste gang, hvor fortiden trængte sig på. Selvom Sand sjældent direkte undrede sig over kontrasterne imellem det nye og det gamle, så fylder beskrivelserne af

det religiøse, etniske eller historiske faktisk meget og dermed også forholdet imellem fortiden og fremtiden.

Sand og de andre kursister tilbragte sommeren 1959 med et længere besøg og ferie i Georgien og Aserbajdsjan, hvor de rejste rundt og besøgte storbyerne Sukhumi, Baku og dertil en række mindre landsbyer. Hertil kom officielle besøg på olieraffinerier og andre lokale mønstervirksomheder. Efter besøget rapporterede Sand indtrykkene til partiledelsen i København og her var der også plads til kritik:

Samtale med formanden for bysovjetten. Samtalen var lang og kedelig og på ingen måde givende. Kammeraten kom med selvfølgeligheder og havde svært ved at svare kort og konkret. Besøget var en absolut skuffelse.⁴¹

En omvendt positiv bedømmelse fik besøget i en pionerlejr tre dage senere, hvor vurderingen var:

Efter morgenmad direkte til en pionerlejr ca. 50 kilometer fra Baku. Fik en aldeles strålende modtagelse. Hornmusik og faneparade. Alle fik blomster og hver et pionertørklæde. Så

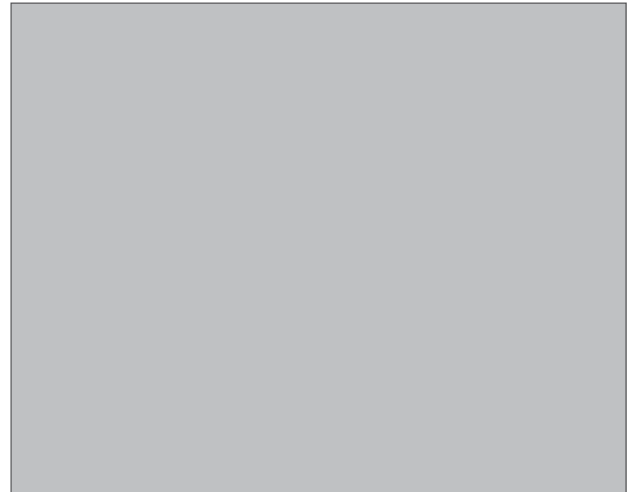
DOKUMENT

»I betragtning af at gruppen udelukkende har bestået af ikke-læsevante kammerater må gennemførelsen af studierne siges at være ret tilfredsstillende«

Udateret beretning forfattet af den danske kommunist Otto Sand, der fungerede som formand for de danske kommunister under disses skolingsophold på Den Internationale Leninskole i perioden 1958 til 1960. Beretningen er en faglig og logistisk evaluering, der med udgangspunkt i erfaringer og problemer med hverdagen, rejserne og undervisningen på partiskolen skulle gøre det muligt for den hjemlige partiledelse at tilpasse undervisningen og de fysiske rammer, således at fremtidige kursister kunne øge udbyttet af skolingsopholdene. Men pga. evalueringens herkomst i Otto Sands private korrespondancer, der i dag er i familiens varetægt, så har det ikke været muligt at stadfæste hvorvidt beretningen rent faktisk tilgik den hjemlige partiledelse, og derved udmøntede sig i konkrete ændringer af skolen. Sandsynligvis har beretningen dog, grundet Otto Sands særlige ansvar som ledende kommunist, betydet, at beretningen efter hjemkomsten er blevet nøje gransket af skolingsudvalget i Danmarks Kommunistiske Parti.

Emnerne:

Russisk undervisningen bør i de første uger foregå ved hjælp af tolk indtil de grammatikalske grundregler er så nogenlunde banket fast. Det må frarådes at udelukkende undervise i russisk de første tre måneder – som tilfældet var – idet fem timers daglig undervisning i et fag og derefter hjemme arbejde bliver alt for ensformigt og trættende for kammera-

ter, der ikke er læsevante. Højest 3 timer pr. dag bør tilstræbes, og de første måneder blandes op med bifagene.

Den internationale arbejv. Og nat. befribev. Har haft en god og givende form ligesom det gennemgåede stof har været dækkende.

Statsret har i hovedsag været tilfredsstillende. Dog – til vort brug – noget for detaljeret. Omkring 35 timer i alt burde være tilstrækkeligt. (vi havde ialt 50 timer i dette fag) og kunne dække det behov vi måtte have for viden om dette område.

Sovjetøkonomi og Syvårsplanen ville være bedre klaret ved selvstudier og et enkelt seminar som kontrol.

S,U.K.P.'historie bør hvad timetal angår, kunne kortes en del af til fordel for udvidet hjemmearbejde og flere klasse-timer og seminarer indføres som kontroloverhøring.

Politisk økonomi følger slavisk lærebogen og forelæsnings-erne stimulerer derfor ikke til større selvstudier. (bliver let gentagelser). Det bør tilstræbes at forelæseren meget kort

på sovesalene og lejren i øvrigt og overværede en lille fores-tilling med børnene som optrædende. Lejren bød på fin mad i en aldeles dejlig spisesal med plads til 200 børn ved fire-mandsborde.⁴²

Det kan konstateres, at en god modtagelse og særlig opmærk-somhed fra værternes side betød meget for kursister.

Kontrasterne til det moderne sovjetiske bysamfund findes også i disse rejseskildringer. Men igen drejer det sig om en redi-geret virkelighed hvor, fortiden smelter sammen med budska-bet om fremtiden. Besøget i en lille aserbajdsjansk landsby beskrives som præget af æselkærre, langsommeligt tempo og eksotiske landsbyboer iført særprægede folkedragter. Erhvervs- og handelslivet bestod af værksteder, der lavede hatte, kobber-kedler og stole. Sand faldt i snak med en lokal ældre mand, der med sit æsel kørte vand rundt til husene. Manden, der blev beskrevet som glad og lykkelig, fortalte, at:

Før i tiden fik jeg pisk af godsejeren, der pinte alle bøn-derne, men så en dag, da arbejderne i byen jagede deres

herrer bort fra fabrikkerne, slog vi herremanden ihjel og siden har vi haft det godt for nu bestemmer vi selv.⁴³

En anden af Sands beskrivelser afspejlede det komplekse for-hold imellem det oprindelige, kønsrollerne og det religiøse og på den anden side det idealiserede moderne, formelt ligestil-lede og ateistiske sovjetiske samfund:

Selvom det er fyrrer år siden at de indførte socialismen og kvinderne blev frigjort (...) så er der stadigvæk en del af de ældre kvinder, der ikke er glade for at man ser dem ind i ansigtet. De går alle med et stort hovedslør og det tager de op for munden, når de møder fremmede. Det er nok ikke let sådan at udrydde alle gamle vaner.⁴⁴

Selvom de danske kursister mødte en redigeret virkelighed, så var det altså ikke muligt i detaljen at redigerer denne – særligt ikke når det gjaldt kursisternes egne kulturelt betingede forstå-elsesrammer. Sand tog det som en selvfølge, at den progressive fremtid ville sejre over fortiden, men konstaterede altså samti-digt, at nutiden så anderledes ud end de politiske idealer lovede.

anviser hovedpunkter og litteratur, og hvorefter flere klas-setimer og seminarer for kontrol bør gennemføres.

Filosofi. Faget forekommer at være alt for omfattende i relation til skoleopholdets længde. En kort og forenklet gennemgang af den historiske og dialektiske materialisme bør foretages inden overgang til behandlingen af filosofi-ens historie og de moderne borgerlige filosofier. Afslut-ningen på kursus bør derefter være en tilbunds gående gen-nemgang af vor »egen« filosofi. På grund af manglende for os tilgængelig litteratur, bør dette kursus' timetal udvides betydeligt og et langsommere tempo gennemføres.

Almene betragtninger om fagene og undervisningsformen. Der bør tilstræbes en bedre forbindelse mellem skolen og det danske CK' skolingsudvalg idet mangelen på konkrete eksempler og litteratur fra vor egen virkelighed har været følelig. Mindst en gang i kvartalet bør skolen forsynes med alt af vægt der måtte være kommet i Danmark, således at disse oplysninger kan indgå i lektorernes planlægning af materialet.

I betragtning af at gruppen udelukkende har bestået af ikke-læsevante kammerater må gennemførelsen af studi-erne siges at være ret tilfredsstillende. Tempoet for hoved-fagene har tidvis været alt for hårdt og en drejning imod mindre antal timer og flere seminarer og klassetimer for kontrol og vejledning var ønskværdigt.

I denne forbindelse findes gruppens deltagerantal at have været for stort. Det bør ved fremtidige hold tilstræbes at holde antallet nede på ti deltagere eller derunder. Dette vil forøge lærernes muligheder for kontrol, samt kræve en grundigere behandling af stoffet af den enkelte. I så stort omfang som muligt bør lærerne stille bundne opgaver til eleverne (skiftevis). Dette vil medvirke til elevernes øvelse i at formulere længere indlæg og stimulere til bedre forbe-redelse. Studieopdelingen af gruppen i tre hold har vist sig

at være en fornuftig ordning. Gruppernes arbejde har i det store hele været tilfredsstillende. Speciel forberedelse på en enkelt del af stoffet op til seminarer bør kun praktiseres de første måneder – indtil vane og erfaring er indhøstet m.h.t. emner og undervisningsform – en fortsættelse af denne form hele kursus igennem kan afstedkomme en lettere gen-nemgang af det stof man ikke »skal op i«.

Andet. Gruppens praktik til Azerbajjan var på alle måder tilfredsstillende og berigede gruppen(s) medlemmer med stor praktisk viden om Sovjetunionen.

Vanskelighederne ved børns tilpasning til forholdene i USSR er af en sådan art, at der ikke oftere bør gives tilladelse til at medtage børn. - Ægtefæller bør kun deltage i det omfang absolut partimæssige rimeligheder taler derfor.

Afslutningsvis kan siges, at der er almen enighed om at vi der har fået muligheden for at deltage i dette kursus føler os styrket og bedre kvalificerede til igen at tage fat på det daglige partiarbejde i Danmark. Vore lærerkræfter og sko-len(s) ledelse har været af en sådan karakter, at vi – så vidt det er os muligt at bedømme – på en betydelig bedre måde vil kunne forstå og udnytte vor teoretiske litteratur.

Ekskursionerne har i det store hele været gode og belæ-rende, men en bedre fordeling over hele kursus var måske(overstreget) ønskværdig.

Specialforedrag bør afholdes i noget større omfang end tilfældet har været.

Bolig og andre rent praktiske forhold har været fuld (overstreget) tilfredsstillende. Denne beretning vedlægges en fuldstændig litteraturliste. Liste(n) over litteratur der findes i skolens bibliotek (tilgængelig for os) samt de fuld-stændige programmer.

(I privat øje)

Potemkinkulisser – Moskva anskuet fra oven

Selvom det blev forventet, så fandt Sand sig ikke altid i det serverede billede af det sovjetiske samfund. Konflikterne opstod primært når de værterne ikke ville svare på spørgsmål, der faldt udenfor rammerne. Han var godt selv klar over det problematiske i denne adfærd:

Jeg er sgu' ikke diplomat – det kan du spørge vore herværende venner om. Det kan de bekræfte – hvis du ellers kan forstå hvad de siger. Resultater har den »hårde linje« dog givet (sometider måske for hård). Men mere herom efter hjemkomsten.⁴⁵

Selvom Sand var særligt disponeret for en kritisk tilgang til sine omgivelser, så var hans reaktioner næppe enestående, da andre kursister også medbragte en lignende politisk og kulturel bagage.

Deltagelsen i 1. maj på Den Røde Plads er et eksempel på en perfekt iscenesættelse, der gjorde et stort indtryk, og som efterfølgende blev beskrevet i nøje valgte religiøse termer:

Overalt i byen var der smykket på alle huse og mure med flag, faner, paroler og andet. Om aftenen stråler hele byen i titusinde og atter titusindvis farver. Alle tårne og højere bygninger er belyst med kraftige projektører. Ofte når jeg står på min 11 etage og ser ud over denne strålende storby, og særligt på sådanne aftener som omkring 1. maj, kommer jeg usøgt til at tænke på biblens gamle historie, hvor Jesus står på bjerget og ser ud over den strålende stad og friste-

ren siger til ham »følg mig og dette skal blive dit« – bare med den forskel, at alt dette er mit – eller vort, alle arbejdersnes strålende stad.⁴⁶

Omvendt kunne denne iscenesættelse svært opretholdes i hverdagen, hvor det sovjetiske samfunds skyggesider ikke effektivt kunne skjules. Særligt den udbredte boligmangel og alkoholisme gjorde indtryk på Sand, der dog også mente, at disse ville blive løst.⁴⁷ Som optakt til observationen af en sovjetisk byggeplads, skrev han efterfølgende til partikammeraten Helge Blicher Hansen:

Jeg har ikke tænkt på nogen måde at fremhæve det dårlige, men jeg ser det som en af mine væsentligste opgaver at fortælle mine venner i partiet fuldstændigt som det er (...) Forudsat at det er for at forstå og hjælpe. Når jeg siger alt dette er det for at du skal forstå hvad der ligger bag, når jeg nu og senere fortæller dig ting som måske ikke altid er så lystige.⁴⁸

Som andre faglærte arbejdere lagde Sand stor vægt på omhu med materialer og kvaliteten af det endelige produkt, hvilket også forventedes gjorde sig gældende for de sovjetiske arbejdere. Det følgende citat illustrerer både afgrunden imellem utopi og virkelighed:

Disse russere er af og til lidt sjuskede med tingene og denne byggeplads danner ingen undtagelse. Forskellige steder er der opslag eller små skilte, der meddeler, at kammeraterne skal være varsomme med murstenene, for de koster så og

REFERENSER – KURSIST PÅ DEN INTERNATIONALE LENINSKOLE 1958–60

1 Paul Hollander beskriver den grundlæggende sovjetiske 'gæstfriheds-teknik' som: »(...) the techniques of hospitality have two basic ingredients. One is the screening of reality, the attempted control over what the visitor can see and experience. The other one is the way he is treated. The latter can be further separated into material privileges and comforts on the one hand and non-material privileges catering primarily to psychic comforts and ego-gratifications on the other.« Poul Hollander, *Political Pilgrims: Western Intellectuals in Search of the Good Society*, London 1997, s. 354.

2 Hollander 1997, s. 177-399

3 Iben Vyff: *Øst, Vest – hvilken fremtid er bedst? Danskere på rejse i USA og Sovjetunionen i 1950'erne*. Roskilde Universitet 2007, s. 122-218.

4 Kurt Jacobsen: *Aksel Larsen – en politisk biografi*, København 1993, s. 54 og s. 67.

5 *PET-Kommissionens beretning: PET's overvågning af Danmarks Kommunistiske Parti*, bd. 6, 2009, s. 307.

6 Knud Holt Nielsen: *Giv mig de rene og ranke*, København 2008, s. 254-255.

7 Nielsen 2008, s. 254-265 og *PET-Kommissionens beretning*, bd. 6, s. 300-308.

8 DIIS. *Danmark under den kolde krig 1963-1978*. DIIS, bd. 2, 2005, s. 331.

9 DIIS. *Danmark under den kolde krig 1963-1978*. DIIS, bd. 2, 2005, s. 332-333.

10 For en samlet biografisk beskrivelse af Otto Sands politiske liv, se: Chris Holmsted Larsen, »Solidaritet, ikke almisser. Kommunisten og mennesket Otto Sand 1915-1984«, i: Jesper Jørgensen (red.), *Årbog 2009*. Arbejdermuseet & Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv. København 2010, s. 56-81.

11 Otto Sands breve er i dag i familiens besiddelse, som jeg skylder stor tak for at havde vist mig tillid og givet mig adgang til dette enestående kildemateriale.

12 Brev til københavnsledelsen d. 16.12.1958.

13 Kaplin var sandsynligvis Anatoli Stepanovich Kaplin, der fra 1955 fungerede som ambassaderåd ved den sovjetiske ambassade i København. I et appendiks fra 1974, med ophav i CIA, hævdes det, at Kaplin fra 1946 til 1956 opererede som enten GRU eller KGB-agent i Danmark. Noget kunne tyde på, at han i de efterfølgende år var i Moskva, inden han i 1961 blev udstationeret i Norge. Men i denne sammenhæng har han altså haft funktion

som en form for forbindelsesofficer for de danske kursister. Lis Sand husker, at de havde en mistanke om, at han var KGB-agent, hvilket bestyrkedes af, at han talte et udmærket dansk og efter eget udsagn havde handelsforbindelser i Danmark. Se: Bent Jensen, *Bjørnen og haren. Danmark og Sovjetunionen 1945-1965*, Odense 1999, s. 483; John Barron, *The secret work of Soviet secret agents*, London 1975, s. 389; Interview med Lis Sand d. 24/06 2009.

14 Brev til københavnsledelsen d. 16/12 1958.

15 Brev til københavnsledelsen d. 16.12.1958.

16 Brev til københavnsledelsen d. 16.12.1958.

17 Brev til Ib Nørlund d. 27/4 1959.

18 Interview med Kira Sand d. 11/6 2009.

19 Interview med Kira Sand d. 11/6 2009.

20 Brev til Ib Nørlund d. 27/4 1959.

21 Brev til Helge Blicher Hansen, d. 20/3 1959.

22 Brev til Helge Blicher Hansen, d. 20/3 1959.

23 Brev til Helge Blicher Hansen, d. 15/3 1959.

24 Brev til Ib Nørlund og Ingmar Wagner d. 5/10 1959.

så meget pr. stk. (...) Medens jeg stod og så på det hele kom en stor lastbil med mursten og man begyndte, som derhjemme, at stable dem op i en pæn bunke. Det undrede mig lidt, at man begyndte at stable så at sige udefra. Ca. 2. meter fra en mur stablede man op i to meters højde og vel i et par meters længde, man stablede også op for enderne, således at man havde fået dannet et firkantet rum (uden tag), hvor muren dannede den ene side og de nystablede sten de tre andre sider. Det så nydeligt ud alt sammen, men jeg gik derfra i undren over hvad de skulle bruge hulrummet til, der var opstået. Gåden blev løst, da jeg kom op og tilfældigt kiggede derned. Tror du ikke om de nu ganske uden videre fyldte det opståede hulrum ud ved at kaste stenene direkte derned fra bilen. Ole vil kunne fortælle hvad der sker når man kaster med teglsten. Nede på gaden så det så det ud som en ordentlig stablet murstensbunke. Men oppe fra mit plan så indmaden nærmest ud som en samling murbrokker, og det skønt de mange skilte om at behandle stenene varsomt. Det er lidt svært at forstå og fanden tage mig om jeg ikke en dag skal løbe derned og skælde sjuskerne ud.⁴⁹

Opsumering

Otto Sands oplevelser i det sovjetiske samfund illustrerer samlet en række af de modsætninger, paradokser og problemer, der mødte vestlige kursister i deres møde med det sovjetiske samfund. Sand og andre kommunister kunne og ville ikke kritisere de politiske og ideologiske linjer, der lå til grund for pro-

blemerne, men kritikken kom alligevel til udtryk igennem observationerne af den sovjetiske hverdag og i interaktionen med sovjetiske lærer, tolke og nogle gange befolkningen. Ved siden af kritikken, og mere vægtigt, vedblev Sand imidlertid med at fremstille det sovjetiske samfund som fremtidens samfund. De iscenesatte indtryk fra rejserne, mønsterfabrikker og institutioner havde dermed den tilsigtede effekt, men eftersom kursisterne ikke effektivt kunne skjermes fra den sovjetiske hverdag, så vendte de alligevel hjem til med et blandet indtryk af Sovjetunionen, der ikke stod mål med investeringens formål. Kursusopholdene var dermed et tveægget sværd for både SUKP og de nationale kommunistpartier, i dette tilfælde DKP, der ikke kunne forvente at få stålsatte kommunister hjem igen. Følgelig måtte partiet sikre, at der primært sendtes stålsatte kursister af sted, der var i stand til at lukke af for den sovjetiske virkelighed. Som det fremgår af Iben Vyff's afhandling, så var det ikke alle danske kommunister, der inviterede tvivlen og kritikken indenfor. Den kommunistiske forfatter Hans Scherfig er et eksempel på sådanne intellektuelle forsvarsmekanismer.⁵⁰ Men modsat arbejderen Otto Sand, så var han intellektuel, hvilket muligvis også har haft betydning for synet på det sovjetiske samfund. En yderligere komparativ undersøgelse af andre nordiske kommunisters oplevelser på Leninskolen og i det sovjetiske samfund ville være ønskværdige, da en sådanne kunne bidrage et mere repræsentativt og nuanceret billede af skolingsopholdenes reelle betydning for den enkelte kommunist og de nordiske kommunistpartiers organisatoriske og ideologiske udvikling.

25 Brev til københavnsledelsen d. 16/12 1958.

26 Brev til københavnsledelsen d. 16/12 1958.

27 Ib Nørlund havde en lejlighed i Moskva, hvor han opholdt sig en del af året.

28 Udateret evaluering af skolingsophold til DKPs skolingsudvalg.

29 Udateret evaluering af skolingsophold til DKPs skolingsudvalg.

30 Brev til Helge Blicher Hansen d. 20/3 1959.

31 Brev til Helge Blicher Hansen d. 20/3 1959.

32 Brev til Gudmund d. 22/2 1959.

33 Brev til Ingmar Wagner d. 4/9 1959. og til Ib Nørlund. 5/10 1959.

34 Brev til Helge Blicher Hansen d. 29/10 1959.

35 Vladislav M. Zubok. *A Failed Empire. The Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev*. North Carolina 2007, s. 179–191

36 Feks. Brev til Kira Sand d. 1/10 1959 og d. 9/11 1959.

37 Brev til Kira Sand d. 14/9 1959

38 Brev til Helge Blicher og Jytte Hansen 9/2 1959.

39 Brev til Helge Blicher og Jytte Hansen 9/2 1959.

40 Brev til Helge Blicher og Jytte Hansen 9/2 1959.

41 Dagbog fra grupperejse, sommeren 1959.

42 Dagbog fra grupperejse, sommeren 1959.

43 Brev til Kira Sand d. 29/7 1959.

44 Brev til Kira Sand d. 29/7 1959.

45 Brev til Helge Blicher Hansen d. 27/11 1959.

46 Brev til Helge Blicher Hansen d. 9/5 1959.

47 Brev til Helge Blicher Hansen d. 15/3 1959.

48 Brev til Helge Blicher Hansen d. 15/3 1959.

49 Brev til Helge Blicher Hansen d. 15/3 1959.

50 Vyff 2007, s. 134.

CHRIS HOLMSTED LARSEN

Forskningsmedarbejder ved Roskilde Universitet fra 2008, tidligere forskningsmedarbejder ved PET-kommissionen 2006–2009.

ABSTRACT

A participant/student at the International Lenin School, 1958–60

During the Cold War thousands of cadres from the Moscow-loyal communist

parties of the Scandinavian countries were trained at special schools and course-facilities in the Soviet Union and the Eastern Bloc countries. One of the most important of these institutions was the International Lenin School, which provided ideological and organizational training for primarily leading European and American communist cadres from 1926 to 1938 and again during the Cold War. The leading Danish communist Otto Sand was among these trainees. Through a micro-historical inspired approach, his letters to family and friends, and likewise the correspondence between him and the Danish Communist Party (DKP), this article tries to describe the everyday life and travelling experiences of a Scandinavian communist in the heart of the Soviet empire. Furthermore, this analysis is combined with existing research on political tourism and a tentative conclusion regarding the ideological and organizational effect of this training is provided. Otto Sand, who later became a leading figure in the Danish Vietnam Movement, lived together with his family in Moscow from 1958 to 1960.